

TILSHUNOSLIKDA FRAZELOGIZMLAR VA ULARNI TASNIFLASH TAMOYILLARI

B. Xudoyqulov¹, T. Oltiyev²

Annotatsiya:

Frazeologiya tilshunoslikning alohida bir qismi bo'lib shakllanganiga ko'p vaqt bo'lmagan bo'lsada, uning kelib chiqish tarixi til taraqqiyotining dastlabki davrlariga borib taqaladi. Frazeologiyaning asosiy diqqat e'tibori frazeologizmlarni o'rganishga qaratiladi. Ushbu maqola frazeologizmlarining tasnifi mavzusiga bag'ishlangan.

Kalit so'zlar: tilshunoslik, frazeologiya, frazeologizm, tasniflash, semantika.

doi: <https://doi.org/10.2024/19d7nt35>

Kirish: XIX asr frazeologiyaning ilmiy fan sifatida rivojlanishi uchun muhim voqea bo'ldi. Ushbu davrda leksikografiya, tilshunoslik va etnografiya sohasidagi tadqiqotlar faol rivojlandi, bu kabi tadqiqodlar frazeologizmlarni tizimlashtirish va tasniflashga yordam berdi. Frazeologiya sohasidagi tadqiqotlar yanada tizimli va keng ko'lamlil bo'lib, sohaga qiziqish ko'plab tillar va madaniyatlarga tarqaldi.

Hozirgi davrda frazeologiya faol rivojlanishda davom etmoqda. Zamonaviy tadqiqodlar va tahlil usullarining rivojlanishi frazeologik hodisalar va ularning til tizimidagi va umuman jamiyatdagi o'rne haqidagi tushunchamizni chuqurlashtirishga imkon beradi³.

Frazeologizmlar til muloqotining muhim jihati hisoblanadi, chunki u fikrlar, his-tuyg'ular va munosabatlarni ifodalash usullarini yaxshilaydi. Frazeologizmlar til muloqotida bajaradigan bir nechta asosiy funksiyalar mavjud. Frazeologizmlar ekspressiv funksiyaga ega bo'lib, ma'ruzachilarga o'z his-tuyg'ulari va ular orqali samarali muloqot qilish imkonini beradi. Frazeologizmlarning kognitiv vazifasi fikrlarni qisqa va esda qolarli tarzda shakllantirish orqali ma'lumotlarni tartibga solish va tushunishga yordam berishdir.

Asosiy qism: Frazeologizmlarning tasnifi, ularning xilma-xilligini tizimlashtirishga va ularning tilda qo'llanish xususiyatlarini tushunishga yordam beradi. Ammo shuni ta'kidlash kerakki, ba'zi frazeologik iboralar bir vaqtning o'zida bir nechta toifalarga tegishli bo'lishi mumkin⁴.

¹ *Xudoyqulov Behzod Abbasovich, O'qituvchi, Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti*

² *Oltiyev Temir Jonimboyevich, f.f.n., dotsent, O'zDJTU*

³ Паэгле Н. В. Фраzeологический фонд языка как источник национально-культурной информации // Мышление и понимание в процессе обучения иностранным языкам в 21 веке. – 2019. – С. 102-109.

⁴ Аппоева М. Р. Типы фразеологических единиц по структурно-семантическому принципу на примере произведений писателей 20 века // традиции и инновации в системе образования. – 2018. – С. 36-41.

Turli tillardagi frazeologizmlarni tasniflash har bir alohida tilda ushbu fraeologik iboralarning tuzilishi, semantikasi va ishlatilishining o'ziga xos xususiyatlarini hisobga oladigan bir necha tamoyillarga asoslanadi. Frazeologizmlarga xos bo'lgan xususiyatlarni hisobga olib ularni quyidagicha tasniflash mumkin:

Tasniflash prinsipi	Tavsif
Grammatik	Frazeologizmlar grammatik tuzilishiga, shu jumladan tarkibiy elementlarning turi va soniga qarab tasniflanadi. Masalan, fe'l va to'ldiruvchidan tashkil topgan idiomalar yoki ma'lum bir tuzilishga ega frazeologizmlar.
Semantik	Tasniflash frazeologik birliklarning semantik xususiyatlariga asoslanadi, masalan, obrazlilik, ma'nolarni uzatish, metaforik yoki metonimik aloqalarning mavjudligi.
Kelib chiqish prinsipi	Frazeologik birliklarni kelib chiqishiga qarab tasniflash mumkin, shu jumladan arxaizmlar, boshqa tillardan o'zlashgan, dialektal iboralar va b.q.
Pragmatik	Tasniflash kommunikativ vaziyatlarda frazeologik birliklarning funksional xususiyatlarini hisobga oladi, masalan, rozilik yoki rad etish, ishonch ifodasi va boshqalar.
Madaniyatshunoslik	Frazeologik birlik kelib chiqqan xalqning madaniy xususiyatlari va an'alarini hisobga oladi. Ushbu madaniyatning an'analari, urf-odatlarini, afsonalari va afsonalari bilan bog'liq mavzular bo'yicha tasniflashni o'z ichiga olishi mumkin.

Turli tillardagi frazeologizmlarni tasniflashning ushbu tamoyillari juda ko'p sonli barqaror iboralarni tuzish va tizimlashtirishga yordam beradi, bu ularni o'rganishni tilshunoslar va tadqiqotchilar uchun yanada qulay va tushunarli qiladi.

Frazeologiya lisoniy kategoriya sifatida keyingi yillarda keng miqyosda o'rganilmoqda. Bu esa frazeologiyani tilshunoslikning muhim sohasi sifatida shakllanishiga imkon tug'dirdi va uning o'rganish ko'lamini kengaytirdi. Frazeologizmlarning grammatik, sintaktik, stilistik xususiyatlarini har tomonlama chuqur ilmiy tahlil etish har vaqt tilshunoslar diqqatidir.

Frazeologizmlarni o'rganish va ulardan foydalanish insonning lingvistik ko'nikmasini rivojlanishiga yordam beradi, ya'ni uning ma'lum bir kontekstda qanday iboralar tabiiy va mos kelishini his qilish qobiliyatini shakllantiradi. Bundan tashqari, frazeologik iboralarni turli tomondan o'rganish va unga har tomonlama yondashish, uning xususiyatlarini ochish, umumlashtirish yangidan-yangi iboralar hisobiga tilimizni boyitish uchun xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- [1]. Cotta Ramusino P. et al. Contrastive phraseology: preliminary remarks // Contrastive Phraseology: Languages and Cultures in Comparison. – Cambridge Scholars, 2020. – C. 1-10.

[2]. Паэгле Н. В. Фразеологический фонд языка как источник национально-культурной информации // Мышление и понимание в процессе обучения иностранным языкам в 21 веке. – 2019. – С. 102-109.

[3]. Аппоева М. Р. Типы фразеологических единиц по структурно-семантическому принципу на примере произведений писателей 20 века // Традиции и инновации в системе образования. – 2018. – С. 36-41.

[4]. [https://www.researchgate.net/publication/340716257_Contrastive_Ph
raseology_Languages_and_cultures_in_comparison](https://www.researchgate.net/publication/340716257_Contrastive_Phraseology_Languages_and_cultures_in_comparison)

[5]. https://www.academia.edu/42721116/Contrastive_Phraseology

[6]. <https://www.semanticscholar.org/paper/Contrastive-Phraseology>